

בכיסנין, כי אז נוטל את הידים כדין נטילת ידים לסעודה, מברך ברכת "על נטילת ידים" וברכת "המוציא" על שתי עוגות שלמות, ובגמר הסעודה מברך ברכת-המזון (יב).

ה. יקפיד לקחת ללחם-משנה לחמים שבכל אחד מהם יש לפחות כשיעור כזית (יג), ולכתחילה טוב שיהיה בהם לפחות כדי שכל אחד מן המסובים יטעם מן הלחם-משנה (יד). ולכן, מוטב לתת בליל-הסדר לפני כל אחד מן המסובים שלוש מצות, כדי שכולם יקיימו מצות הלילה כדין ויבצעו על לחם-משנה ויאכלו ממנו (טו).

ו. שני לחמים שנדבקו זה אל זה בשעת אפייתם, יוצא בהם ידי לחם-משנה, גם בהיותם דבוקים זה לזה (טז), אך יש בין האחרונים מי שחולק, ולדעתו יש להפריד אותם זה מזה (יז). ואם מפריד הלחמים זה מזה והם שלמים, גם אם ניכר שהיו דבוקים, הם נחשבים לשלמים (יח). ואם נדבק קצת מלחם אחד במשנהו, טוב להסירו, כדי שיראה שלם (יט).

ז. לחם שנחרך בשעת אפייה, אם הוא שלם, יוצאים בו ידי לחם-משנה (כ). ולכתחילה לא יקח לחם שנחרך עד שלא ניתן לאכול את החלק שנחרך (כא).

קצה המטה על מט"א סי' תרכה ס"ק עט, שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' יג, ע"ש דאין להחמיר בדבר בפרהסיא משום יוהרא. (יב) סי' רעד במחש"ק ס"ק א, ועיין סי' קסח סע' ו ובמ"ב ס"ק כה. (יג) עיין כף החיים סי' רעד ס"ק ח, שד"ח מערכת ל סוף כלל כז, שו"ת רבבות אפרים או"ח ח"א סי' רד (ג), ולפ"ז במקדש בשבת בבוקר ואוכל עוגיות, יקפיד לקחת שתי עוגיות שבכל אחת מהן יש כזית, והיינו לדעה הראשונה בסעיף הקודם. (יד) כי גם הם חייבים בלחם-משנה, ואם יתן להם מלחם אחר שאינו מלחם-משנה, לא קיימו מצות לחם-משנה, עיין קצוה"ש סי' לו בבדה"ש ס"ק ט וסי' פב בבדה"ש ס"ק ו, ועיין גם שו"ת באר משה ח"ה סי' עה ס"ק א; ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דאלה שסומכים על הבוצע לצאת מצות לחם-משנה, והם מברכים אח"כ ברכת "המוציא" (וכדלהלן סוסע' יט), שפיר יכולים לסמוך גם על לחם אחר, אם אמנם אינם יכולים לטעום מן הלחם-משנה, דכמו שמברכים לעצמם בפה"ג, לעיל פמ"ח סע' יג, ואין חוששים שעושים כב"ש להקדים קידוש ליין, ע"ש הערה כו ו-פא, כך גם בלחם-משנה אין כוונתם לצאת ידי ברכת הנהנין, עכ"ל, ועיין סי' רעד סע' ג ובמ"ב ס"ק ח. (טו) וראה להלן הערה פד. וראה "מוריה" סיון תשמ"ה תשובה מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל, דיסדרו שיהיה לכל אחד מן הזכרים לחם-משנה מיוחד..., וכן אני נוהג כל השנים, ומקוה אני שגם בני ינהגו כן, ע"ש. ומהגרש"ז אויערבך שליט"א שמעתי, דאפשר דסגי גם בפחות מכזית מהלחם-משנה, ומ"ש הרמ"א סי' קסז סע' א, הוא משום דבלא"ה נכון לאכול מיד כזית ולא להפסיק בדיבור באמצע (ע"ש במ"ב סוס"ק לה), אבל הרי מצוי מאד שאינם מקפידים על כך, וא"כ אפשר שגם לכתחילה יכול שפיר לצאת מהבוצע אף בפחות מכזית, ובפרט בסעודות של שבת ויו"ט של פסח, דא"א כלל שהבוצע יתן מן הלחם-משנה כזית לכל אחד מן המסובין, והמהדר יאכל עד כזית ממצה אחרת, עכ"ל, ועיין להלן סוף הערה פד. (טז) ארחות חיים סי' רעד ס"ק א ד"ה ועי'. (יז) שם. (יח) שם. (יט) סי' קסח סע' ג, ועיין סי' רעד במחש"ק ס"ק א, ואמנם הלחם השני דינו כפרוסה. (כ) סי' רעד במ"ב ס"ק ב. (כא) ע"ש שע"ת ס"ק

ח. לכתחילה יקפיד שהלחמים יהיו שלמים לגמרי (כב), ולכן לא יסיר את התוית הדבוקה בלחם אלא אחרי בציעתו, כדי שהלחם יהיה שלם בשעת הברכה * . וכן הלוקח מצות ללחם-משנה יקפיד שתהיינה שלמות, וגם לא סדוקות (כג). ומכל מקום, אם ניטל מעט מן המאפה לשם הפרשת חלה (כד) — לית לן בה (כד*), וראה בסעיף הבא.

ט. לחם שלא הופרשה ממנו חלה, בארץ-ישראל — אין היתר להפריש חלה בשבת וביו"ט (כה), ואף אין היתר להשאיר פרוסה ממנו כדי להפריש ממנה חלה אחרי צאת היום (כו), וכיון שאי-אפשר לאכול לחם זה והרי הוא מוקצה, גם אינו יכול לצרפו ללחם-משנה, וראה להלן סעיף יד. אבל בחו"ל, כיון שמצות חלה שם אינה אלא מדרבנן, אפילו בזמן שבית-המקדש קיים וכל ישראל על אדמתם — הקילו חז"ל ואמרו שישיר פרוסה בגמר האוכל, וממנה (כז) יפריש חלה אחר צאת היום, וכיון שאפשר לאכול לחם זה, גם יכול להשתמש בו ללחם-משנה (כח).

* וכאשר יסיר את התוית — יסירה יחד עם קצת מן הלחם, כדי שלא לקרוע את האותיות שבה, וכמבואר לעיל פרק יא סעיף ט בהערה.

א, ארחות חיים שם ס"ק א. (כב) ע"ש בשע"ת, וע"ש בערוה"ש סע' ה, דאם חסר ממנו אף מעט אינו שלם, ודלא כשע"ת דלהלן הערה כד. (כג) עיין שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' פה, דמ"מ מצות שנשברו קצת מן הצד יש להתיר, ובפרט בדבר מועט שלמראית העין נראה כשלם. (כד) ומ"מ אם יש לו לחמים קטנים ולוקח שיעור כזית מאחד מהם, ודאי א"א לומר דלא הוה חסר. (כד*) סי' רעד בשע"ת ס"ק א, ועיין א"א (בוטשאטש) סוסי' שח, ועיין עירובין פ"ז ברא"ש סי' יב בק"נ ס"ק ג, דדוקא אם ניטל לשם חלה לא הוה חסרון אלא תיקון, אבל אם ניטל שלא לשם חלה, לא הוה שלם. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דלענ"ד אין דברי הק"נ מוכרחים, ואפשר דכיון שזה רק אחד ממ"ח כשיעור חלה, הרי זה חשוב מפני שבעיני הבריות הוא כמו שלם, וחושבני שלמעשה סומכים על כך, שהרי בדרך כלל רוב החלות הנמכרות הן חסרות במקצת וחסרונם ניכר לכל אדם (כרם צ"ע דבומננו אפשר דלא שייך כ"כ הטעם של חלה), עכ"ל. (כה) וכדלעיל פ"א סע' טז. (כו) דאין העצה לאכול ולשייר מועילה אלא בחו"ל, וכדלהלן, יו"ד סי' שכג, ועיין לעיל פ"א הערה צד. (כז) ולא ישאיר רק כדי שיעור חלה לחוד, אלא ישאיר יותר מכדי השיעור כדי להפריש חלה מאותו השייר, וכשיטת התו', סי' תקו במ"ב ס"ק כב, יו"ד סי' שכג סוסע' א ברמ"א. — ודע דההיתר של "אוכל ומשייר" הוא דוקא אם הבצק נילוש בחו"ל, אבל אם נילוש בא"י והובא לחו"ל, כמו שמצוי במצות, אסור לאכול על דעת לשייר ולהפריש אחרי שבת או יו"ט. (כח) וכמבואר לעיל פ"א סע' מא; וצ"ע בדברי הכלכלת שבת מלאכת מכה בפטיש, לגבי ע"פ שחל בשבת, דמבואר שם שיוכל לצרף עוגות חמץ עם המצות בסל אחד ויאכל החמץ וישיר במצות להפריש בחוה"מ על הכל, והלא עצה זו אינה מועילה, וכמבואר ביו"ד סוסי' שכג ברמ"א בשם התו' בביצה ט א ד"ה גלגל ונדה ז א ד"ה ומקפת, וגם שני הבצקות אינן מצטרפין כיון שמקפיד עליהן שלא יתערבו, שם סי' שכו סע' א וברמ"א, ע"ש בט"ז ס"ק א ובביאור הגר"א ס"ק ה, ועוד קשה בדברי הכלכלת שבת במה שכותב שם, דאתי עשה דרבנן דלחם-משנה ודחי ל"ת דהפרשה בשבת, והא שבת הוה עשה ול"ת. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דבנוגע לקושיא השניה נראה דכיון שהחמץ והמצה יש לכל אחד מהם שיעור חלה, הרי אינם צריכים כלל לצירוף (וכמבואר יו"ד

ואם התנה מבעוד יום על הפרשת חלה, מותר להפריש בשבת וביו"ט אף בארץ-ישראל (כט), וכאשר יפריש בשבת וביו"ט, יקבע מקום לחלה (ל), לפני שיברך את ברכת "המוציא", בצד שאינו בוצע, יברך את ברכת הפרשת חלה (אם יש בלחם כשיעור החייב בחלה, או שבא משיעור כזה (לא), והוא טבל ודאי), ויאמר את נוסח חלות החלה: "הרי זו חלה", יברך ברכת "המוציא" ויאכל קצת, ואז יפריש חלה, ויוסיף מן החולין משום איסור מוקצה (לב). ומוטב להפריש חלה לפני שיברך ברכת "המוציא", ואינו מפסיד בזה מעלת לחם-משנה (לג). וטוב יעשה, אם יפריש רק מעט פירורים לשם חלה, כדי שהלחם ישאר (לד) שלם (לז*).

י. לחם שלם שנחתכה ממנו חתיכה, אם בימות החול – יכול להחזירו לתנור ולאפותו ובכך חוזר ומקבל דין של לחם שלם (לה), ואם אין באפשרותו לעשות כן ואין לו לחם אחר – מותר לחבר ללחם את החתיכה שנחתכה בעזרת קיסם (שאינו מוקצה) כדי להשתמש בו ללחם-משנה, ובלבד שלא יהא ניכר שנשבר (לו), ומותר לחבר את החתיכה בקיסם אפילו בשבת וביו"ט (לז).

סי' שכו סע' א ברמ"א (וקצ"ע דא"כ מה זה שכותב התפא"י – לצרף...בסל אחד, י.ג.). ואילו משום מוקף, הרי לכבוד שבת מותר גם שלא מן המוקף, וגם אפשר שאם הם בסל אחד וגם נוגעים זה בזה שפיר חשיב מוקף (צ"ע, דהא מפריש בחוה"מ ואין החמץ בעולם י.ג.). אולם הקושיא, דהרי איכא עשה ול"ת, זה ודאי קשה, אך אפשר לדחוק ולומר שבחלת חו"ל דקיל טפי אע"ג דלענין יו"ט אמרו בגמרא ביצה ח ב דאסור, מ"מ התפא"י סובר דמצות לחם-משנה ואכילת לחם בשבת שחל בערב פסח עדיף טפי ודוחה הך שבות דקיל טפי. ונשאר הקושיא הראשונה, דהרי הדין של אוכל ואח"כ מפריש הוא רק מאותה העיסה שנילושה ונתחייבה, ולא מעיסה אחרת, וכמבואר בביצה בתו' הנ"ל, וא"כ איך יוכל לאכול חמץ על סמך שישיר מהמצה, עכ"ל. (כט) וכדלעיל פי"א סע' יח. (ז) ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דיש להסתפק כשחלק (מן הלחם) הוא אסור לכל אדם באכילה מפני שהוא חלה טמאה, דאולי אין הלחם חשיב כשלם כיון דלחם שאסור לכל אדם באכילה לא חזי לאצטרופי, וא"כ ה"ה נמי גם כשחלק ממנו אסור, והחלק כבר "מסויים" כשהוא בא לבצוע, ורואין את זה כאילו הוא אבן ולא לחם, אם הוא יותר מאחד ממ"ח (שהוא שיעור חלה טמאה), עכ"ל, ועיין סי' רעד בשע"ת ס"ק א. (לא) דכיון שבא משיעור החייב בחלה, אף אם אצלו נמצא רק חלק מן השיעור, חייב בחלה. (לב) וכדלעיל פי"א הערה עב. (לג) וכדלעיל סע' ח. ואם יש כשיעור להפריש חלה בברכה, גם יוכל לברך ברכת ההפרשה לפני שיברך ברכת "המוציא". (לד) עיין "זה השלחן" ח"א סי' רעד, ע"ש דבכה"ג דדחיקא ליה שעתא לקלקל הלחם, אוקמא אעיקר הדין, דמספיק להפריש כלשהו לשם חלה. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דלמה דחיקא ליה שעתא ולא יכול להפריש כזית ע"י זה שיקבע בתחילה את מקום החלה, אם נאמר דלא חשיב כאבן ומצטרף, וראה לעיל הערה ל, עכ"ל. (לז*) וכל עוד הפירורים בידו, מותר לטלטלם לכל מקום שירצה, סי' תקו במ"ב ס"ק כט, ועיין לעיל פי"א הערה סו. (לה) עיין שו"ת שאלו ציון או"ח סי' ט (ו). (לו) סי' קסח סע' ב ובמ"ב ס"ק ח ו"ט, ועיין עירובין פ"ז ברא"ש סי' יב בק"נ ס"ק ד, ועיין שו"ת מערכת ל כלל כז ד"ה ובמה, שמסיק דדוקא אם שני חלקי הלחם באו מלחם אחד, ועיין דעת תורה סי' רעד סע' א ד"ה וברין, מחלוקת אם דוקא שני חלקי לחם, או אפשר דאפי' לחבר כמה חלקי לחם ללחם אחד ג"כ שרי, ועיין ארחות חיים סי' קסח ס"ק ג. (לז) סי'

גם מצה שנשבר חלק ממנה, יכול לחזור ולאפותה בתנור או על הגז, ואם אין השבירה ניכרת יכול הוא להשתמש במצה ללחם-משנה.

יא. לחם פרוס הנתון בתוך שקית — אינו נחשב ללחם שלם (לח).

יב. מותר לצרף ללחם-משנה לחם קפוא שרק עכשיו הוציאוהו מתא-הקפאה * (לט).

יג. אם אין לו לחם שני ללחם-משנה, יכול הוא לשאול לחם משכנו, לברך ברכת "המוציא" ולבצוע מן הלחם שלו, ולהחזיר לבעליו את שלו (מג).

יד. מותר לצרף ללחם-משנה גם מין לחם שאינו אוכלו עכשיו, אם מצד שאינו ראוי עכשיו למצותו — כגון בליל-הסדר, אף שאינו יוצא במצה שאינה שמורה, אם יש לו רק מצה שמורה אחת, יכול הוא לצרף מצה שאינו שמורה (מז), אם מצד חומרא בעלמא — כגון מי שנזהר ואינו אוכל בפסח אלא מצה שמורה (גם

* טוב להחמיר ולא להניח לחם קפוא על הפלטה החשמלית (המיוחדת לשבת) כדי להפשירו (מ). אבל מותר להניח קדירה ריקה (או צלחת הפוכה) על פלטה זו וליתן הלחם עליה, או להניחו על מכסה של קדירה שיש בה תבשיל, גם אם היא עומדת על גבי האש (מא), ומכל מקום לא יכסה את הלחם בעודו על המכסה, וכנ"ל, במגבת וכדו', אם אמנם מכסה אותו מכל הצדדים (מב).

הערות

קסח סע' ב ובמ"ב ס"ק ט. (לח) כי השקית אינה באה אלא לשמור על טריות הלחם, אבל למעשה הלחם כבר אינו שלם והוא רוצה שיהיה חתוך, וע"ע "נעם" ח"ו דף קעב, ולענין אם מועיל לחברו בקיסם, עיין בהערה לו דלעיל. ואילו לחם שלם בתוך שקית, כמו לחם שעכשיו הוציאו מן המקפא, להלן סע' יב, ג"כ נכון להוציאו מן השקית בשעת ברכה, עיין סי' קסז במ"ב ס"ק כג. (לט) שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' קי ס"ק ד, שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' קטו (ב). ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דיתכן דבשעה שהלחם קשה כאבן ולא ראוי לאכילה, אינו יכול להצטרף ללחם-משנה, ולא דמי למצה בערב פסח (בשבת) וכדו', דעכ"פ היא גם עכשיו אוכל. אך אם בדעתו להאריך בסעודתו עד שיהיה ראוי למאכל, אפשר דחשיב כרותח שצריכים להמתין עד שיצטנן, עכ"ל. (מ) כדלעיל פ"א סע' כה. (מא) ע"ש סע' כג, וכן שמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א. (מב) כי יש בו משום איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל, וכדלעיל פ"א סע' סה. (מג) שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' כג וחי"ב סי' לז, יסודי ישורון ח"ג דף רסג, שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רב, וע"ע קהילות יו"ט על מנחת שבת סי' ט ס"ק א. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דצע"ק דאולי בעינן שיהא דומה ללחם-משנה של המן במדבר, שהיה ראוי לאכול משניהם, ואילו זה (ששאל משכן) הרי אסור משום גזל, עכ"ל; ולא יצא ממקומו כדי להחזיר הלחם לשכנו עד שיאכל לפחות כזית לחם, דאל"כ צריך לחזור ולברך ברכת "המוציא", סי' קעח סע' ב ברמ"א ובמ"ב ס"ק כח, ולכתחילה גם לא יצא מחדר לחדר אם אינו רואה את מקומו, שם במ"ב, ולא היתה דעתו לכך בשעת ברכה, שם סע' א ברמ"א ובמ"ב ס"ק יב, ואם הגיח מקצת חברים בסעודה וחרר אליהם, שפיר דמי, שם ברמ"א. (מד) עיין סי' תפב בביה"ל סוד"ה מי. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דהרי רק למצוה הוא דלא חזי, אבל ודאי מותרת היא באכילה ולקיים לחם-משנה, עכ"ל.

בשאר ימות החג, מלבד ליל-הסדר), יכול לצרף מצה שאינו שמורה (מה); אם מצד האיסור – כגון לחם חלבי יכול הוא לצרפו ללחם-משנה בסעודה בשרית (מה*); ערב-פסח שחל להיות בשבת, הגם שאסור לאכול מצה בו ביום (מו), יכול הוא לצרפה ללחם-משנה (מז); מי שאינו אוכל פת עכו"ם, ויש לו רק לחם אחד מנחתום יהודי ולחם אחד פת עכו"ם, יש מקום להתיר לצרפו ללחם-משנה (מח). אבל לחם כזה שמצד הדין אסור לאוכלו, אי-אפשר לצרפו ללחם-משנה, כגון שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, או שלא הפרישו ממנו חלה (בארץ-ישראל, וראה לעיל סעיף ט), הרי הוא מוקצה ואי-אפשר לצרפו.

טו. יכול הוא לקחת ללחם-משנה גם שני צנימים שלמים (טט), אבל לדעת אחרים אין להשתמש בצנימים ללחם-משנה (י).

טז. הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, דהיינו עוגה, יכול הוא לקחת שתי עוגות שלמות ללחם-משנה ולבצוע עליהן (יא). אבל אם קובע סעודתו על הלחם – לכתחילה אין לצרף פת הבאה בכיסנין ללחם-משנה, גם אם בדעתו לאכול ממנה בתוך הסעודה (נב), ואמנם לדעה אחרת כיון שאם היה קובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, היה יוצא ידי חובת לחם-משנה, גם עכשיו שאינו קובע סעודתו עליה, ראויה היא לצירוף, וגם אם אין בדעתו לאכול ממנה בתוך הסעודה (נג). ואם אין לו

(מה) שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' צה (ב). (מה*) ועיין שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רב, דה"ה דיוצאין בצירוף לחם שהוא חלבי, אף דעומד לאכול סעודה בשרית, כיון דמעיקר הדין מותר לאכול בסעודה אחת בשר אחר גבינה, ע"ש. ולפי דברינו בפנים, דגם אם נזהר מפת עכו"ם מ"מ יכול לצרפו ללחם-משנה, י"ל דהה"נ לגבי לחם בשרי שיכול לצרפו ללחם-משנה, אף שעומד לאכול סעודה חלבית. (מו) סי' תעא סע' ב ברמ"א. (מז) אגרות החזו"א ח"א סוסי' קפח. (מח) סי' רעד בפמ"ג מ"ז ס"ק ב, שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' צה (ב) (וי"ל דגם לפי דבריהם דוקא בפת של נחתום עכו"ם שיש בו היתר לפעמים לאכול ממנו, עיין יו"ד סי' קיב סע' ב, ע"ש, אבל לא לגבי לחם שאיסור רביע עליה, כגון פת שלא הפרישו ממנו תרומ"מ או חלה, בא"י שאין העצה של אוכל ומשייר, וכדלהלן, ואם נאמר כן, יש לתרץ דברי הגרש"ז אויערבך שליט"א לעיל הערה מג, כיון שקיימת העצה ללוות מחבירו לחם לצרפו ללחם-משנה ואחרי שבת יחזיר לו לחם אחר). ועיין קצוה"ש סי' פב בבדה"ש ס"ק ה, דבדיעבד שאין לו לחם שלם של ישראל, מסתבר דרשאי לבצוע על של עכו"ם שהוא שלם, וע"ש, דמכיון שבצוע על פת עכו"ם, הותרה לו לכל הסעודה, עיין סי' קסח סע' ה (ועיין סי' רמב במ"ב ס"ק ו, דבשבת ויו"ט נכון להיזהר שלא לאכול כי אם פת ישראל, מפני כבוד השבת ויו"ט). ועיין סי' שכח סע' ד, דלחם שאפאו נכרי לעצמו בשבת, בשעת הדחק או לצורך מצוה יש לסמוך על המתירים לאוכלו בשבת, וע"ש במחהש"ק ס"ק יא, דלצורך לחם-משנה יש להקל. (מט) שו"ת שאלו ציון או"ח סי' ט, ע"ש. (י) שמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, דיש לפקפק טובא, דהרי ניכר וידוע לכל שהן ממש פרוסות מלחם אפוי אלא שנתייבשו אח"כ בתנור, ולענ"ד היה נראה שדינן ממש כפרוסות שחרכן באור, עכ"ל. (יא) סי' רעד בשע"ת ס"ק א, וע"ש במחהש"ק ס"ק א. (נב) שם במחהש"ק, וע"ש בכף החיים ס"ק ו בשם התו"ש, דכשאוכל ממנה עם שאר דברים הבאים בתוך הסעודה, שפיר מיקרי קבע עליה ויצא בה. (נג) קצוה"ש

שני לחמים שלמים ללחם-משנה, ודאי טוב יעשה, לכל הדעות, אם יניח עוגה שלמה בצד הלחם למצות לחם-משנה (נד).

יז. אין לו שני לחמים שלמים, יקח לחם שלם ויצרף אליו לחם פרוס (נה). ואם אין לו אפילו לחם שלם אחד, יקח שנים פרוסים (נו), ולפחות יקח שתי פרוסות לחם (נז).

סדר הבציעה

יח. בעוד שביום חול יש לחתוך במקצת בלחם השלם לפני שיברך ברכת "המוציא" (נח), הרי בשבת וביו"ט לא יחתוך כלל עד אחרי הברכה, כדי שהלחם יהיה שלם לגמרי בשעת הברכה (נט). והמדקדקים רגילים לעשות סימן בלחם לפני הברכה, כדי לדעת באיזה מקום לחתוך, ולא להצטרך להפסיק בין הברכה לטעימה (ס). ומכל מקום, אם שכח וחתך במקצת, כמו בחול — לא הפסיד את מצות לחם-משנה (סא).

יט. מן הנכון שהבוצע יכוון להוציא ידי חובה בברכת "המוציא" שלו את כל המסובים (סב), וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה בברכתו ויענו "אמן" (סג), ומן

סי' פב בבדה"ש ס"ק ה, ע"ש דבפרט דמחלוקת הפוסקים מהי פת הבאה בכיסנין, ומה שלדעת כמה פוסקים הוה פת הבאה בכיסנין — הוה לחם גמור להחולקים עליהם, סי' קסח סע' ז ובביה"ל ד"ה והלכה. (נד) כף החיים סי' רעד ס"ק ו, דאם לא יועיל לא יזיק. (נה) עיין שו"ת ח"ס אורח סי' מו בשם המנח"י שמתיר, והח"ס חולק עליו, ועיין שו"ת באר משה ח"ה סוסי' פב שמביא ראיה למנח"י, וע"ש ח"ו סי' עה, ועוד יש ללמוד הדין שלנו מהא דשו"ת משיב דבר להלן בהערה נז. (נו) ואם יש לו לחם אחד פרוס, י"ל דמחלקו לשנים שיהיו לו שתי פרוסות ללחם-משנה, ובפרט למ"ד לחם-משנה הוא חיוב גמור, לעיל הערה א, אלא דיל"ע דלמה לא נאמר כן גם כשיש לו רק לחם אחד והוא שלם, דחתוך אותו לשנים ללחם-משנה, דהרי לחם-משנה נלמד עכ"פ מאסמכתא, וכדלעיל הערה א, ואילו לחם שלם יש בו רק משום מעלה והידור מצד הברכה. (נז) עיין סי' רעד בערוה"ש סוסי' ה, דעכ"פ לחם-משנה הוא אלא שאינו דרך כבוד, וע"ש במ"ב ס"ק ב, ועיין שו"ת משיב דבר סי' כא, דהעיקר תלוי איך בא הלחם לפנינו, אם הוא שלם או אפי' פרוס... דאם בא פרוס לפנינו (לפני שבא לבצוע) ולא נשתנה מכמות שהיה, מיקרי לחם שפיר, ע"ש דכך היו נוהגים במי שאיחר לבוא, שהיו נותנים לו שתי פרוסות לחם, וע"ע סי' רצא במ"ב ס"ק כ, דאין לו מצות לחם-משנה. (נח) סי' קסז סע' א ובמ"ב ס"ק ד, וע"ש במ"ב ס"ק ה, דאפי' בפרוסה לא יחתוך לגמרי קודם הברכה כדי שתיראה גדולה יותר. (נט) שם ברמ"א. (ס) סי' רעד במ"ב סוסי' ק, וע"ש במחש"ש ס"ק א, דלא כמנהג ההמונים שמסבין בסכין סביב הלחם אבל אין רושמן ואינו ניכר שום רושם, דמאי הועילו בזה ואין טעם לזה, וע"ע כף החיים סי' רעד ס"ק יא, דאין נכון לרשום בסכין המקום ששם יבצע, ע"ש בשם הבית-מאיר, דשב ואל תעשה עדיף. (סא) סי' קסז סע' א ברמ"א ובמ"ב ס"ק יא, ע"ש, שכל שאוחז בפרוסה ושאר הככר עולה עמו הוה כשלם, וע"ש במ"ב ס"ק י דמשמע דבאמת הוא שלם גם אם יחתוך במקצת, אלא דחיישינן שמא ישבר כולו קודם הברכה..., ע"ש. (סב) סי' רעד במ"ב ס"ק ב; ולדעה הראשונה דלעיל בסע' ד, במקדש על היין ואוכל מזונות, י"ל דגם בהא נכון שהאחד יכוון להוציא את המסובים כדי שכולם יצאו בלחם-משנה, אם אמנם אין לפני כל אחד שתי עוגות שלמות כדין. (סג) סי' קסז סע' ב ברמ"א, וע"ש במ"ב ס"ק יט, דמ"מ בדיעבד אם לא ענו

הדין שכל המסובים ישבו במקומם בשעת ברכת "המוציא" (טז) (ואמנם בדיעבד אף אם לא ישבו כל בני הבית במקומם, אם המברך כוון לפטור אותם בברכתו וגם הם כוונו לצאת בברכתו, יצאו ידי חובת הברכה) (סה). ואז יטול הבוצע רשות מן המסובים, גם אם הוא גדול מהם, ויאמר בלשון "ברשות רבותי" (סז), ויברך, ולא יבצע על הלחם עד שתכלה עניית "אמן" מפי רוב העונים (סז). ולא יפסיקו הבוצע והמסובים בדיבור, אפילו לצורך הקידוש או לצורך מצוה אחרת, או לדברים שהם מצורכי הסעודה, עד אחרי שיטעמו מן הלחם שלו, לכתחילה – כשיעור כזית (סח), וראה לעיל פרק מח סעיפים ב"ז.

המברך ברכת "המוציא" ומכוון להוציא את המסובים, וגם הם מכוונים לצאת, הרי בדיעבד הם יצאו ידי חובה גם אם עדיין לא בירכו ברכת "על נטילת ידיים" על הנטילה או עדיין לא ניגבו את ידיהם, ובלבד שיענו "אמן" (טט), ואפילו אם עוד לא הספיקו ליטול את הידים, גם אז בדיעבד יצאו ידי חובה (ע), ובלבד שיכוונו לברכת המברך ויענו "אמן", ולא יפסיקו בשום דבר אחר (מלבד נטילת הידים עד שיטעמו מן הלחם) (עא).

ואולם גם הנוהגים לברך לעצמם על הפרוסה שהבוצע נותן להם, יש להם על מי לסמוך (עב), ובלבד שיכוון הבוצע להוציא את המסובים ידי חובת לחם-משנה, וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה זו (עג).

כ. המקדש לאחרים בשבת וביו"ט, בין בלילה ובין ביום, כדי להוציא אותם ידי

"אמן", ג"כ אינו מעכב, וכדלעיל פמ"ז סע' לו, וע"ש לעיל סע' לה, דהמסובים המכוונים לצאת בברכת הבוצע לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו"; ועיין סי' קסז סע' ב ברמ"א בשם האו"ז ובמ"ב ס"ק כ ובביה"ל ד"ה והמברך, דגם המברך יכוון ל"אמן" שהם עונים, ע"ש במ"ב בטעם הדבר, וע"ש בביה"ל דבשום פוסק (לבד האו"ז) לא נמצא דבר זה, וע"ש בר"מ על הטור ס"ק ד, דהמקור של האו"ז הוא הירושלמי, ע"ש בברכות פ"ז ה"ג בפני משה, דהטעם הוא משום גדול העונה "אמן" יותר מן המברך, ברכות נג ב, ע"ש שיש חולקים, ומשמע בשו"ע סי' רא סע' ד ובמ"ב ס"ק טו, דאנן נקטינן שהשומע כעונה ועדיף המברך מן העונה. (טז) סי' קסז סע' יא, ערוה"ש סי' רעד סע' ד, ע"ש, דהמדקדקים נוהגים שבעה"ב אינו בוצע עד שכל המסובים יטלו את ידיהם ויושבים ע"י השלחן, ואף במקום שלכל אחד מן המסובים לחם-משנה, מ"מ הא אין הדרך ליתן לפני הנשים, ע"ש. (סה) סי' קסז סע' יג ובביה"ל ד"ה אם כוון, סי' ריג במ"ב ס"ק ה. (סז) סי' קסז סע' יד ברמ"א ובמ"ב ס"ק עה, וע"ע מעשה רב לגר"א ס"ק עח, דיש בו חשש הפסק. (סח) שם סע' טז ובמ"ב ס"ק פד ור"פה. (סח) שם במ"א ס"ק ז, וע"ש בדגמ"ר, ובמ"ב סוס"ק לה, ועיין ארחות חיים שם ס"ק א. (סט) שם סע' ז, ואין ברכת נט"י חשובה הפסק בין ברכת "המוציא" לאכילה, וע"ש במ"ב ס"ק מז ובשעה"צ ס"ק מד, ועיין סי' רטו במ"ב ס"ק ז, דעניית "אמן" כאן היא יותר חיוב כדי להורות בפועל שגם הוא מחזק ומקיים דברי המברך, ועיין סי' ריג סע' ב ובמ"ב ס"ק יז, דמ"מ בדיעבד יצאו אפי' לא ענו "אמן". (ע) סי' קסז במ"ב ס"ק מה, ועיין א"א (בוטשאטש) סי' רעד ושם במהדו"ת. (עא) ע"ש במ"ב, וצ"ל בכל זה, דעכ"פ לכתחילה ישבו במקומם, וכדלעיל בתחילת הסעיף והערה סד. (עב) עיין לעיל פמ"ח הערה פא. (עג) א"א (בוטשאטש) סי' רעד, וע"ש במהדו"ת, ועין שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' ע ושו"ת קנין

חובתם, וכמבואר לעיל פרק גא סעיפים א ו-ו, מברך עבורם ברכת "הגפן" גם כשהוא עצמו אינו רוצה לצאת ידי חובת קידוש זה ואינו שותה מן היין, אלא רק הם ישתו (עד), אבל אין הוא יכול להוציא אותם בברכת "המוציא" על לחם-המשנה שאחרי הקידוש כאשר אין הוא אוכל ממנו, ועליהם לברך ברכה זו לעצמם (עה).

ובליל הפסח, כיון שמצוה היא לאכול כזית מצה, הוא יכול להוציא אותם בברכת "המוציא" (בנוסף לברכת "על אכילת מצה"), גם אם הוא עצמו אינו אוכל עמהם, אם אמנם המסובים אינם יודעים לברך (עו), וכן הדין לגבי ליל סוכות, שמצוה לאכול בו כזית לחם בסוכה (עז) (ואמנם בליל סוכות אם הוא עצמו אינו אוכל עמהם — אינו יכול להוציא בברכת "המוציא" אלא את האנשים ולא את הנשים, כיון שהן פטורות ממצות סוכה) (עח).

כא. המברך יאחז בשני הלחמים (עט), וטוב שיהיו מכוסים עד אחר ברכת "המוציא" (9), ויגביהם בשעה שמזכיר את שם ה' ית' (9א).

כב. מסובים שאינם רוצים לצאת ידי חובת לחם-משנה וברכת "המוציא" של הבוצע, יאחזו אחד מהם בלחמים ויברך לעצמו ברכת "המוציא", ושוב ימסור אותם לחברו, וחברו לחברו (9ב), ויקפידו מאד שלא לענות "אמן" על ברכת האחרים, כל עוד לא טעמו מן הלחם (9ג). ואחרי שכולם בירכו ברכת "המוציא", יבצע הבוצע את הלחם ויחלק ממנו לכל המסובים (9ד).

תורה בהלכה ח"א סי' פח (א). (עד) סי' רעג סע' ד ובמ"ב ס"ק יט. (עה) ע"ש במ"ב, סי' קסז סע' כ ובמ"ב ס"ק צד, ע"ש, דהא אם נהנה ממה שמתענה א"צ לאכול, וממילא ברכת "המוציא" בכלל שאר ברכות הנהנין, שאם אינו נהנה עכשיו אינו יכול להוציא. וקצ"ע דמה בכך שאם הוא מתענה דפטור, מ"מ כשאינו מתענה חובה עליו לאכול, ומשום עונג שבת, ואם לא יאכל הוא עובר על "וקראת לשבת עונג", וממילא למה אין בו משום ערכות, ועיין מט"א סי' תרכה באלף למטה ס"ק צח. ולכן מובאים בכף החיים סי' קסז ס"ק קל טעמים אחרים לדבר, ועיין לעיל פנ"א הערה יח. ואם אין יין והוא מקדש להם על הלחם, דין הלחם כדין היין, ויטלו המסובים את ידיהם ללחם והוא מוציאם בברכת "המוציא" שבקידוש גם כשאינו אוכל עמהם. (עו) סי' קסז סע' כ, סי' תפד במ"ב ס"ק ד, והטעם בזה, כי ברכת "המוציא" נהפכת במקרה זה לברכת המצוה, ואיננה ברכת הנהנין. (עז) סי' קסז במ"ב ס"ק צה, וע"ע שם בכף החיים ס"ק קלג. (עח) עין מט"א סי' תרכה סע' נט ובאלף למטה ס"ק צח. (עט) עיין סי' רעד סע' א, שאוחז בידו, ומשמע דוקא בידו האחת (ועיין גם סי' רעא במ"ב ס"ק מא), אבל עיין סי' קסז סע' ד ובמ"ב ס"ק כג, דטוב ליתן שתי ידיו על הלחם, ועיין כף החיים סי' רעד ס"ק יב, שמדייק בלשון השו"ע — שאוחז שתיהן בידו ובוצע בתחתונה, ע"ש. (9) סי' רעא במ"ב ס"ק מא בשם הח"א. (9א) סי' קסז במ"ב ס"ק כג, סי' רעא במ"ב סוס"ק מא. (9ב) שו"ת שו"מ מהדו"ה סי' פו ד"ה ודרך (ע"ש בדבריו, ומשמע דכ"ש שיוצאין במה שנוהגים שכל בני הבית יאחזו ביחד את הלחם-משנה), ועיין שו"ת שאלי ציון או"ח סי' ט (ה), דעדיף שאחד יוציא את כולם, וכדלעיל סע' יט. (9ג) עיין לעיל פמ"ח סע' ז, וע"ש הערה לט לענין בדיעבד. (9ד) ויש לדון, דבליל הסדר אם רק לבעה"ב שלוש מצות, שתיים ללחם-משנה ואחת ללחם עוני, דמה דרכו של עני בפרוסה.... והוא אוכל מהו כשני זיתים. וכסי' תצה סע' א ובמ"ב ס"ק ח ר"ט.

כג. בליל שבת יניח את שני הלחמים זה על גבי זה, אבל יקפיד להניח את התחתון קרוב אליו מן העליון, כך שאחרי הברכה יחזיק בתחתון ויבצע (פה). ביום שבת ובליל החג ולמחרתו יבצע על העליון (י9).

כד. יבצע על הלחם במקום שסימן קודם (י9), ומצוה לבצוע בשבת וביו"ט פרוסה גדולה שתספיק לו ולכל בני ביתו לכל הסעודה (פח), להראות שמחבב את מצות סעודת היום (ט9). מפרוסה זו יחלק לכל אחד מן המסובים לפחות כזית * לכל אחד ** (צא), ובדיעבד יצא אף אם יתן לכל אחד מן המסובים רק כדי טעימה מלחם-משנה, ויצרפו לזה מלחם אחר עד שיעור כזית (צא*). ולא יאכלו המסובים עד שיטעם הבצוע (צב). ומוטב שהבצוע יטעם מן הלחם לפני שיחלק לכל אחד מן המסובים את חלקו (צג). ואם יש לכל אחד מן המסובים לחם-משנה לפניו, כמו בליל פסח, וכדלעיל סעיף ה, יכולים הם לטעום גם אם המברך עדיין לא טעם (צד).

כה. יש הנוהגים לבצוע על שני הלחמים של לחם-משנה בכל אחת מן הסעודות (צה).

כו. שלא כמו בימות החול, שאם אינו אוכל לחם אלא כדי לפטור את כל

* ויקפיד לאכול כזית לחם תוך "כדי אכילת פרס", וכמבואר לעיל פרק נד סעיף ל.

** ולא יתן את הפרוסה לידו של כל אחד ואחד, וגם לא יזרוק לפניהם, אלא יניח את הלחם לפני כל אחד מן המסובים והם לוקחים ואוכלים (צ).

נמצא שאין לו מה לחלק למסובים, ואיך יוצאין ידי לחם-משנה, ולכן י"ל דעדיף שלכל אחד מן המסובים יהיו לו שלש מצות שיאכל מהן ללחם-משנה ולמצות מצה, כורך ואפיקומן, וכדלעיל סוסע' ה ובהערה טו. ולכאורה משמע בסי' תפב ברמ"א ובמ"ב ס"ק ח ו"ט, דאין חיוב לאכול דוקא מלחם-משנה שבירך עליו, וצ"ע. (פה) סי' רעד סע' א ובמ"ב ס"ק ה בשם ה"ט' המתיר קושית הב"ח, וע"ש בערוה"ש סע' ו, דלא שייך הכלל דאין מעבירין על המצות אלא כשרוצין לעשות שתיהן, ולא כשעושה רק אחת מהן, ועיין תורת שבת שם הערה ב. ואמנם שמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, שהעיר דאפשר דדוקא אם לחם אחד לכן ואחד שחור והוא רוצה רק באחד מהם, דשפיר אמרין דלא חשיב כמעביר, משא"כ כששניהם שוים והוא רוצה בתחתון רק מפני שהוא תחתון, וגם יש לדעת שרבים נוהגים כהאר"י והגר"א לבצוע על שני הלחמים, עכ"ל. (י9) שם ברמ"א, ועיין סי' תעה בבה"ט ס"ק ב, דבליל פסח שחל בשבת יבצע את המצה העליונה. (י9) סי' רעד במחה"ש ס"ק א, ועיין קצוה"ש סי' פב בבדה"ש ס"ק ח, ומ"מ אם בצע במקום אחר, שלא במקום הרישום, לא הפסיד ברכתו, כיון שכוונתו בשעת הברכה על כל הלחם, תהלי"ד סי' רעד ס"ק א. (פח) סי' רעד סע' ב. (ט9) שם במ"ב ס"ק ו. (צ) עיין סי' קסז סע' יח ובמ"ב ס"ק פח. (צא) עיין שם סוסע' א ברמ"א ובמ"ב ס"ק טו. (צא*) ועיין לעיל סע' ה והערה יד ו"ט. (צב) שם סע' טו ובמ"ב ס"ק עו, ע"ש, דאפי' אם לא נתכוונו לצאת בברכתו, וכל אחד מברך לעצמו, כיון שכולם זקוקים לככרו של הבצוע, אין זה מדרך כבוד לטעום קודם שיטעם הוא. (צג) שם במ"ב ס"ק עט, ועיין סי' רעד בתורת שבת הערה ד. דבעוד שהוא לועס ואוכל יחלק למסובים. (צד) סי' רעד סע' ג. (צה) שם

המאכלים שהוא עומד לאכול בתוך הסעודה — ספק אם ברכת הלחם פוטרת אותם, הרי בשבת, כיון שמצוה לאכול כזית לחם משום חיוב סעודת שבת — הלחם הוא העיקר וברכת "המוציא" פוטרת אותם (צו) (למעט המנה האחרונה שנאכלת לקינוח הסעודה) (צז).

כז. הגם שאין לגרום לברכה שאינה צריכה — ועל כן אין לברך ברכת-המזון כל שבדעתו לאכול עוד, אלא יסיים את כל סעודתו ורק אחר-כך יברך, הרי אם מניח מסעודתו בשבת או ביו"ט פרי או עוגה וכדו' כדי להשלים מאה ברכות, מותר לעשות כן, ויברך עליו ברכה ראשונה ואחרונה (צח).

^{אוצר החכמה}

כח. יו"ט שחל להיות בערב שבת, ועירב עירובי-תבשילין מבעוד יום כדי להתיר את הבישול מיו"ט לשבת, וכדלעיל פרק ב סעיף י, נכון הוא להניח את הלחם של העירוב ללחם-משנה בשבת בערבית ובשחרית, ובמנחה יבצע עליו (צט). והנהגים לבצוע בכל סעודה על שני לחמים, וכדלעיל סעיף כה, מוטב לבצוע על לחם זה בליל-שבת (ק).

^{הנהגות}

במ"ב ס"ק ד, מעשה רב לגר"א ס"ק קכג, ערוה"ש סי' רעד סע' ג, ע"ש, ועיין דעת זקנים מבעלי התוספות שמות טז כב. (צו) סי' קעז במ"ב סוס"ק ג. (צז) שם סע' א. ואם רצונו לאכול עוגה לקינוח הסעודה — ראוי שיכוין בשעת ברכת "המוציא" לפטור אותה, סי' קסח סע' ח בביה"ל סוד"ה טעונים. ואם שותה כוס תה אחרי הסעודה לפני ברהמ"ז, נכון שיברך תחילה על מעט סוכר ויאכלנו ויכוון לפטור את התה, סי' קעד במ"ב ס"ק לט, אבל לא יועיל אם יברך על מעט סוכר ויכניסו לתוך פיו וכך ישתה את התה, כי אז הסוכר טפל לתה וא"צ ברכה, עכ"פ מספק, עיין סי' ריב במ"ב ס"ק ד ר"ה (עיין לעיל פנ"ד הערה קב), וע"ש במ"ב ס"ק ה וסי' קעד במ"ב ס"ק לט, דעל שתיית יין-שרף בסוף הסעודה צריך לברך, כיון שבא לעכל את המזון. (צח) עיין סי' רטו במ"א ס"ק ו, וע"ש בשו"ע הרב סע' ד ר"ה, דדוקא כשיכול לפטור שני דברים בברכה שהיא מיוחדת לשנים, יש בו משום ברכה שאינה צריכה, אבל אם הברכה מיוחדת לדבר אחד אלא שיכול לפטור בה גם הדבר השני בתורת טפילה, טוב יותר להרכות בברכות, ועיין גם שו"ע הרב סי' רמט בקו"א ס"ק ד ושם בביה"ל סוד"ה מותר, דהסומך על כך כשמכוין להשלים מאה ברכות שהוא הכרח גמור מדינא דגמרא, אין מזחיחים אותו. (צט) סי' תקכז במ"ב ס"ק מח, ואין בו משום אין עושין מצות חבילות, דעיין ארחות חיים סי' רעא סוס"ק ה, בשם המאירי, כיון שאין נעשים בזמן אחד. (ק) וכדלעיל פ"ב הערה לה.

א. יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית בשבת (א), וישתדל לקיים אותה אף כשהוא שבע (ב), וראה להלן סעיף ה. ביו"ט אין נוהגים לאכול סעודה שלישית (ג), ומכל מקום טוב שיאכל פירות במקום סעודה שלישית, או יוסיף תבשיל אחד בסעודת שחרית (ד). ובאחרון של פסח יש שנוהגים כהגר"א שהיה מחבב מאד מצות אכילת מצה, ולכן אף שלא היה אוכל שלוש סעודות בשאר ימים טובים, היה נוטל בו ידים ואוכל מצה במקום סעודה שלישית, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנה הולך לו (ה).

ב. גם נשים חייבות בסעודה שלישית (ו).

ג. נוהגים להתפלל תחילה תפילת מנחה (ז), ומכל מקום, אם קשה לו לאכול סעודה שלישית אחרי תפילת מנחה, יכול הוא לאכול אותה קודם תפילת מנחה (ח), ממחצית השעה אחרי חצות היום ואילך (ט). ואף אם הגיע זמן מנחה קטנה, דהיינו שתיים וחצי (זמניות) לפני הלילה (י), נוהגים להקל ולאכול, ולהתפלל אחרי כן (יא), אלא

(א) סי' רצא סע' א, וע"ש במ"ב ס"ק א, ועיין לעיל פנ"ד הערה קט, ומשמע בערוה"ש סי' רצא סע' ו, דבעינן שיכוון לצאת ידי מצות סעודה שלישית. (ב) שם בשו"ע. (ג) סי' תקכט סע' א ובמ"ב ס"ק יג, דג' סעודות נפקא לן מקרא דשלש פעמים "היום" כתיבי, וזה לא נאמר ביו"ט, ולכן אין בו חיוב בסעודה שלישית כמו בשבת, שם בפרישה ס"ק ג, ע"ש דלא דמי לדין דלכצוה על שני ככרות, דהתם הטעם משום שהמן לא היה יורד בשבת אלא בע"ש היה יורד זוגי זוגי, וה"ה ביו"ט, ועיין פ"ה ממסכת מע"ש מ"י בתויר"ט (וע"ע במקור חיים מבעל החו"י, קיצור הלכות, סי' תקכט סע' א, שדוחה דבריו) וכף החיים סי' תקכט ס"ק כד. (ד) סי' תקכט במ"ב ס"ק יג. ועיין ברמב"ם פ"ל מה' שבת סוף ה"ט (וראה בטור וב"י סי' תקכט שנחלקו בהסבר דבריו) ופ"ו מה' יו"ט הי"ט, דמשמע שיש לאכול סעודה שלישית, ועיין ב"טעמא דקרא" בהנהגות החזו"א זצ"ל, דף קז ס"ק יח, דהוא זצ"ל אכל ביו"ט סעודה שלישית. (ה) מעשה רב לגר"א סי' קפה. (ו) סי' רצא סע' ו ובמ"ב ס"ק כז, וע"ש בערוה"ש סע' ד, דהרבה נשים אינן יודעות זאת, ויש להודיען ולהזהירן שישמרו לקיים מצות סעודה שלישית. (ז) שם סע' ב ברמ"א, וע"ש במ"ב ס"ק י, דאסור לאכול עד שיתפלל, ולפי מה דנקטינן דסעודה קטנה מותרת אף סמוך למנחה קטנה, סי' רלב סע' ב ברמ"א ובמ"ב ס"ק כז, וע"ש במ"ב ס"ק כז, דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה, צ"ל טעם אחר מה שמתפללים תחילה לפני הסעודה השלישית, עיין ערוה"ש סי' רצא סע' ד, ע"פ חכמי הקבלה, שכל סעודה נתקנה אחרי התפילה השייכת לזו הסעודה. (ח) שם במ"ב ס"ק יא. (ט) שם סע' ב, ועיין קצוה"ש סי' צב בבדה"ש ס"ק ט. (י) עיין סי' רלג במ"ב ס"ק ד, מחלוקת הפוסקים בזה, אם לפני השקיעה או לפני הלילה. (יא) עיין סי' רצא במ"ב

שיש להיזהר שלא לאחר את זמן תפילת מנחה (יב).
סעודה שלישית שהיא גם סעודת שבע ברכות, לא יסב לאכול אלא אם כן התפלל תפילת מנחה תחילה (יג).

וגם המתפלל מנחה ביחידות, לא יסב לאכול סעודה שלישית לפני שיתפלל תפילת מנחה, אם מיסב לאכול משלוש שעות לפני הלילה ואילך (יד).

ד. לכתחילה יאכל לפחות כזית לחם של סעודה שלישית מבעוד יום (טו). ואולם אם לא עשה כן, מותר לו להתחיל לאכול כל עוד לא שקעה חמה, דהיינו שלפחות יטול ידים ויברך ברכת "המוציא", אף אם לא יספיק לאכול כזית לחם לפני שקיעת החמה (טז), וראה להלן פרק נט סעיפים יא ויב. אבל אחרי שקיעת החמה כל בעל נפש לא יטול ידיו ולא יתחיל (יז) לאכול (יח).

ס"ק יא שמציין לעיין בסי' רלב, וע"ש במ"ב ס"ק כו, דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה. וסעודת שבת נקראת סעודה קטנה, עיין סי' רלב במ"ב ס"ק כד וסי' רצא בשעה"צ ס"ק ד, אלא דעיין סי' רלב סע' ב בביה"ל ד"ה ויש חולקים, בשם הגר"א, דהעיקר דסמוך למנחה קטנה לא יתחיל אפילו בסעודה קטנה, וע"ש במ"ב ס"ק כא. (יב) עיין סי' רלב במ"ב ס"ק לג, דאפי' התחיל סעודתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה, יכול לסמוך על קריאת השמש לתפילת מנחה, וע"ש במ"א ס"ק ח, דכשמתפלל במנח, לא חיישינן שישכח להתפלל, ע"ש בערוה"ש סע' טז וסי' רלה בשעה"צ ס"ק יט. וי"ל דדוקא כשמתפלל במנח קבוע ובשעה קבועה דאז לא חיישינן שמא ישכח להתפלל, אבל אם אין לו מנח קבוע ושעה קבועה, שוב חוששין שמא ישכח להתפלל. (יג) עיין סי' רלב סע' ב ברמ"א ובמ"ב ס"ק ל. (יד) דבכה"ג לא שייך היתר הרמ"א, שם סע' ב, ע"ש במ"ב ס"ק כח, ואם יש לו מי שיזכיר לו להתפלל — מותר, ע"ש בשו"ע ובמ"ב ס"ק כט. ולפי המבואר לעיל הערה ז, נהגו להקל אף בכה"ג, כל שנשאר לו זמן להתפלל. (טו) עיין סי' רסז במ"ב ס"ק ה, דלכתחילה נכון לחוש לדעת היש חולקין שם, ולאכול כזית לחם ביום דוקא ולא ביה"ש, ע"ש בפמ"ג מ"ז סוס"ק א, "זה השלחן" ח"א סי' רצט, ועיין להלן פנ"ז הערה לה. (טז) עיין סי' רצט סע' א ובמ"ב ס"ק ב, ועיין להלן פנ"ז סע' יב ובהערה לה. (יז) כיון דהוה ספק חשיכה, אסור לו להתחיל לאכול עד שיבדיל, שם במ"ב ס"ק א. ועיין מנחת שבת סי' צו ס"ק י, דבע"ג יזהר שלא להתחיל לאכול מששקעה החמה, ועיין גם באמרי יושר, מועד, פסקים מהחזו"א זצ"ל, דיני קידוש והבדלה ס"ק כה, שאין להתחיל בסעודה שלישית אחרי השקיעה. ומה שמבואר בסי' רצט במ"ב ס"ק א, דצריך לאכול אף לאחר שקיעת החמה, ע"ש דהיינו עד חצי שעה שלפני צאה"כ, וכיון שכן, לדידן שאין אנו נוהגים כשיטת ר"ת, עכ"פ לחומרא, סי' רסא סע' ב וע"ש במ"ב ס"ק כג, יהיה אסור לאכול אף קודם השקיעה, דכאן באר"י הוא זמן פחות מחצי שעה לפני צאה"כ, ועיין קצוה"ש סי' צד בבדה"ש ס"ק ו, דבמקום מצוה שזמנה עוברת לא גזרו חז"ל, ע"ש עוד. ויל"ע לטעם הקצוה"ש, למה לא יתחיל לאכול אף לכתחילה אחר שקיעה"ח. ושמעתי מהגרש"ז ארעבך שליט"א, דשאני שקיעת החמה שכבר ספק לילה, משא"כ ביום בפחות מחצי שעה (לפני צאה"כ) קיל טפי. וגם יש להעיר דלפ"ז מי שכבר אכל שלש סעודות, יש לאסור עליו לאכול סעודה רביעית תוך רבע שעה לפני השקיעה, ואפשר דהוא מפני שרגילים תמיד לא להבדיל תוך חצי שעה שלאחר השקיעה, עכ"ל. (יח) ועיין "זה השלחן" ח"א סי' רצט, דמכל מקום אין למחות ביד המקילים ליטול ידים ולאכול אף ביה"שמשות, ו